

NORDOMRÅDENE OG RUSSLANDS Plass I Europa.

Av Nils Morten Udgaard

Norge har i økende grad gjort Nordområdene til det regjeringen nå kaller en ”strategisk hovedsatsing”, i en tid da interessen for Arktis vokser langsomt, men sikkert – og i en tid da Russland igjen satser på å markere en rolle som europeisk stormakt. Her er det flere interesselinjer og historiske linjer som krysser hverandre. Det er viktig for Norge å klargjøre disse linjene, for å kunne føre en politikk som er realistisk og har utsikt til å nå landets erklærte politiske mål.

1. Svalbard var også politisk et ”ingenmannsland” da Norge etter eget ønske ble tilkjent suvereniteten over øygruppen på Versailles-konferansen i 1920. Dette var en konferanse der Russland verken var ønsket eller selv ønsket å delta, bare 2-3 år etter den russiske revolusjon. Dette har senere vært med på å underbygge en russisk oppfatning av at landet er kommet til kort på Svalbard, og har – med bakgrunn i gamle fangsttradisjoner – en historisk rett til medbestemmelse på øygruppen. Som vi vet anerkjente Moskva Svalbard-traktaten i 1925, mot at Norge samtidig ble en av de statene som tidlig anerkjente det nye Sovjetunionen.
2. Dette la grunnlaget for et norsk-sovjetisk og senere et norsk-russisk forhold som nok var spenningsfylt til tider, men som i det store og hele skilte seg klart ut i et Europa der Sovjetunionen/Russland lå i strid med praktisk talt alle sine vestlige naboland. En del av forklaringen kan være at Norge har skjøttet sitt forhold til Russland på en klok måte – med en balanse mellom beroligelse/samarbeid og avskrekking/maktbalanse ved hjelp av Norges allierte i NATO. Det er bakgrunnen for at Norge nå de siste par årene har arbeidet for at NATO igjen skal ”hales hjem”, etter at alliansens arbeid i Europa er blitt nedprioritert til fordel for Afghanistan og det regionale kommandosystemet er blitt avvirket. Også flere av de nye NATO-landene ønsker en klarere understrekning av gyldigheten i alliansens Artikkel 5, en ”en-for-alle-og-alle-for-en” artikkel som underbygger NATOs militære garanti.
3. Som et bakteppe for det norsk-russiske forhold i nord har vi Russlands forhold til et Europa i rask endring. Mellom 1999 og 2004 ble praktisk talt hele det sentrale og østlige Europa opptatt i EU og i NATO, som en videreføring av utviklingen etter Jernteppets fall, Sovjetunionens oppløsning og Tysklands samling i 1989-91. Dette var i realiteten en diplomatisk revolusjon i Europa, praktisk talt uten at et eneste skudd ble avfyrt og nesten helt uten tap av menneskeliv. Men det var også en prosess som isolerte Russland, delvis som en følge av russernes egen politikk – de sikret seg ingen håndfaste og varige politiske motytelser, da de kunne har gjort det – og delvis som følge av andre staters tilbakeholdenhet og frykt for Russlands intensjoner. Historien lever videre og den brutale sovjetiske undertrykkelse av det østlige Europa etter 1939 og 1945 er ikke glemt. Som medlemmer av EU og NATO ser de øst-europeiske statene som regel disse to institusjonene som et bolverk mot Russland, og ikke som en velvillig partner overfor Moskva. Dette er lett å forstå. Følgen har vært at verken EU eller NATO har klart å utvikle et bredere samarbeid med Russland, på en måte som ville sikre Moskva en diplomatisk rolle i Europa. En slik rolle har Russland hatt de siste tre hundre årene, siden Peter den store reiste sin hovedstad St. Petersburg og åpnet et russisk vindu mot Europa.

4. Samtidig som landene i EU og NATO er ytterst påpasselige med ikke å gi Russland noen form for medbestemmelse i disse organisasjonene, forsøker de også å utbygge et samarbeid med Russland. Det skjer både via organer som ”Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa”, OSSE, som spilte en viktig rolle da Jernteppet brøt sammen og nye politiske spilleregler ble utformet – og der skjer bilateralt, med Italia og Tyskland som pådrivere for et samarbeid, der ikke minst energiforsyninger fra Russland er en viktig faktor.

Norge har i nord på den ene side en gunstig utgangsposisjon – i og med at vi har kontrollen over Svalbard og at vi gjennom flere tiår har utøvet en begrenset kontroll over sokkelområder rundt Svalbard. Men på den annen side er det påfallende hvor liten internasjonal støtte Norge har for sine synspunkter i nord, både angående Svalbard og i den snart 40 år lange dragkampen med Russland om en grenselinje for den norsk-russiske sokkelen i Barentshavet.

1. Ingen av de øvrige traktatmakter på Svalbard har anerkjent den norske fortolkningen som går ut på at øygruppen ikke har en egen sokkel som skal underlegges traktatens bestemmelser om økonomisk likebehandling. Alle andre ønsker handlefrihet i dette spørsmålet, om det skulle vise seg at drivverdige forekomster av olje og gass skulle skjule seg under denne sokkelen. For Norge blir dette et spørsmål om å satse på ”hevd” over tid, eller søke seg frem til en form for konsensus med de øvrige traktatmaktene, som inkluderer alle Norges viktige alliansepartnere i vest.
2. Den samme mangel på åpen støtte opplever Norge under forhandlingene med Russland om en delelinje, som vil strekke seg 1.800 kilometer mot nord fra et utgangspunkt i Varangerfjorden i Finnmark. For USA har det betydning at Norge forblir en lojal alliert utenfor Russlands maktsfære, men for øvrig er amerikanerne mest opptatt av å øke tilgangen på olje og gass på verdensmarkedet. Og da er russerne viktigst, fordi den mest lovende strukturen for olje og gass finnes på den russiske side av en mulig delelinje, med det store gassfeltet Stockman som et klart eksempel. Heller ikke EU-landene vil ta et standpunkt til støtte for ikke-medlemmet Norge i striden om en delelinje. Norge er verdifull som energileverandør for EU, fordi vi de facto er en politisk alliert av EU, men det er også klart at Russland er den avgjørende leverandør av energi for de store industrilandene i Europa.
3. For Norge og for våre NATO-allierte blir det vanskelig å finne en balanse mellom anerkjennelse av en russisk politisk rolle i Europa og en oppdemning av klassisk merke overfor en mulig russisk maktøkning. Russland tenker etter tradisjonelle stormaktslinjer og ser seg selv ikke som del av et større europeisk samarbeidsprosjekt – som EU – men som en ubundet europeisk stormakt. Det er bakgrunnen for at Russland i 2007, hjulpet av høye priser og store energiinntekter, igjen valgte å vise sine militære muskler, selv om de er eldre og slappere enn før. Vi fikk igjen se russiske marinefartøyer på åpent hav i alle verdensdeler, og vi fikk spesielt se russiske flygninger ned langs norskekysten – med innlagte ”fingerte” øvelsesangrep mot Bodø, med sentrale militære kommandoanlegg, og mot mål i Belgia under et NATO-møte.
4. Island har ikke bare opplevd bank- og valutakriser, men i årene før også en ny oppmerksomhet fra russisk militær side. Straks USA hadde forlatt den store Keflavik-basen utenfor Reykjavik i 2006, kom de russiske flyene på tokt rundt Island. Det er interessant at NATOs reaksjon var å be allierte om å sende flystyrker til Island for kortere perioder for å drive luftpatroljering. Norge har vært aktivt med på dette arbeidet, slik vi også har spilt en rolle under den økonomiske krisen på Island.

Det som kjennetegner Norges situasjon i nord er at vi står mellom et Russland som legger ny vekt på sin posisjon som stormakt, et uferdig EU og et USA som ikke har engasjert seg sterkt i Arktis – men som nå som før er klar over at russerne har sin kjernefysiske slagstyrke samlet på ubåter med baser på Kolahalvøya og i Kvitehavet. Norge må balansere forsiktig – og samtidig søke politisk støtte. For det er klart at selv etter de europeiske og globale omveltningene i kjølvannet av Jernteppets fall og Sovjetunionens oppløsning gjelder de gamle maktpolitikkens spilleregler. Der spiller politisk tyngde – diplomatisk ”kjøttvekt” – en viktig rolle, ved siden av klok dagspolitikk og forståelse for historiske tankemønstre.